

Nagy magyar könyvtáralapítók

Az írásbeliség és vele együtt a könyvkultúra hazánkban a kereszténység felvételével és a királyság megalapításával kezdődött. A kézzel írott kódexek azonban a könyvnyomtatás feltalálásig ritka és megbecsült kincsek voltak; a könyveiről híres pétervárad apátság például a XI. század elején mindössze 34 kódexet birtokolt és a legnagyobb magyar monostornak, a pannonhalminak sem volt több könyve a XI. század végén, mint hatvan. Ezek a könyvtárak, csak szűk kör tudását gyarapították és magánkönyvtár volt Mátyás királyunk világ-hírű budai bibliotékája is, amelynek kötetei halála után szétszóródtak az egész világba.

Nagy szerepet játszott a reformáció hazánk könyvkultúrájában. A Habsburg-ház és a katolikus klérus ellenreformációs mozgalmaóhoz fuzódnak az első magyar egyetem alapítása, Nagyszombaton, 1635-ben nyitotta meg a kapuit Pázmány Péter (1570—1637) szorgalmazására. Az egyetemhez gazdag könyvtár tartozott, amely a fouskolát 1777-ben Budára, 1874-ben pedig Pestre követte.

Az első, mai értelemben vett nyilvános könyvtár megalapítása a jobbagy származású pécsi püspök, Klimó György (1710—1777) nevéhez fuzódnak. A püspök nagy anyagi áldozatok árán szerzett 15 000 kötetes gyűjteményét nemcsak nyilvánossá tette, de érem- és régiségtárral is kibővítette, fejlesztését pedig 10 000 forintos alapítvánnyal biztosította. Erre az alapgyűjteményre épült a későbbi pécsi egyetemi könyvtár.

Kezdetből szembetűnő volt a reformátusok könyvszerete, A débrecei, sárospataki, pápai kollegiumi könyvtárak mellett a XVIII. században Kaday Gedeon főúr (1713—1792) mint szenvedélyes könyvgyűjtő Pécelen — folytatva édesapja tevékenységét — nagy könyvtárat gyűjtött. Munkásságának jelentőségét növeli, hogy elsősorban a magyar irodalom teljes gyűjteményére törekedett. Könyvtára élénk hatást fejtett ki ko-

ra irodalmi életére, többek között Kazinczyra is. A könyvtár állománya 1792-ben 4873 mű volt 10 302 kötetben.

Művelődéstörténetünk legnagyobb könyvtáralapítóként Széchényi Ferencet (1754—1826) tartja számon. A gazdag főúr 1793-tól gyűjtött nagyobb mértékben könyveket, és ez ügyben óriási levelezést folytatott. Külföldi látogatásai (Németország, Anglia) nemcsak arra hívták fel a figyelmét, hogy hazánkban a nemzeti könyvtár hiányzik, de arra is, hogy e hiányt mielőbb pótolni kell. 1802-ben 15 000 kötet könyvből, 2000 kéziratból, 5000 térképből és metszetből álló könyvtárat a nemzetnek ajánlotta fel, I. Ferenc császár és király a könyvtáralapítást jóváhagyta, s ezzel 1802-ben megszületett a magyar nemzeti könyvtár, amely mindmáig Országos Széchényi Könyvtár néven működik. Széchényi saját költségén, 1000 példányban a könyvtár katalógusát is kinyomtatta és megküldte a hazai és külföldi tudósoknak, közéleti embereknek. A könyvtár, amely 1804-től már kötelesempéldányokat is kapott, rohamos fejlődésnek indult; ide került többek között Jankovich Miklós 30 000 kötetes, Horváth István ugyancsak 30 000 kötetes könyvtára, s a páratlan értékű Apponyi Sándor féle hungarica-gyűjtemény, a Todorescu-féle kollekció és sok kisebb-nagyobb magánkönyvtár. Az intézmény már a századforduló táján helyhiánnyal küszködött és ezt a nehézséget csak a könyvtárnak a Várban történő — sajnos, egyre késő — elhelyezése fogja megoldani.

Teleki Sámuel (1739—1822) Erdélyben alapított nyilvános könyvtárat. Az erdélyi udvari kancellár fiatal korában betanulta egész Európát és a könyvgyűjtést is akkor kezdte, majd Bécsben folytatta. Kezdetben Bécsben őrzött könyvtára a maga 40 000 kötetével a császárváros nevezetességei közé tartozott. Az erdélyi származású főúr a könyvtár méltó elhelyezésére Marosvásárhelyen könyvtár-épületet építtetett s könyveit társzekereken szállíttatta oda. Bár a Teleki—Tékat családi

hitbizománynak nyilvánította, biztosította nyilvánosságát is. Halála után a könyvtár fejlődése megállt, de mint könyvmúzeum ma is jelentős szerepet tölt be Románia tudományos életében.

Jelentős könyvtáralapító volt egy másik Teleki, Teleki József is (1790—1855), aki 1828-ban 30 000 kötetes könyvtárat a „Tudós Társaság”-ra hagyta, s ezzel a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának alapjait vetette meg. Teleki József lett a Magyar Tudományos Akadémia első elnöke is, mint történetíró elsősorban a Hunyadiak korával foglalkozott.

A XIX. század nagy könyvtáralapítói közül Somogyi Károly esztergomi prépost (1811—1888) viszi el a pálmát. A kiváló könyvgyűjtő a nagy szegedi árvíz után 60 000 kötetből álló könyvgyűjteményét Szeged városának ajándékozta. Szeged város köztörvényhatósági bizottságához intézett levelében a következőket írja: „A romjaiból új életre kelt Szegedre nagy nemzeti misszió vár... Ezen meggyőződéstől áthatva részemről is szolgálatot tenni kívánok a közművelődés és magyar nemzetiség ügyének és évtizedek hosszú során át gondtal, fáradságosan és nagy áldozatokkal gyűjtött könyvtáramat Szeged városának ajándékképpen, örök tulajdonul felajánlom”. Mint városi nyilvános könyvtár 1833-ban nyílt meg és jócskán megelőzte a hasonló jellegű Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat is, amelyet csak 1914-ben alapítottak.

A nagy könyvtáralapítók kora a XIX. század végével lejárt. A könyv egyre jobban közüggé vált és felszabadulásunk után az egész magyar könyvtárügy gondozását az állam vette át. Új könyvtárak ezrei születtek a kulturális forradalom nyomán, s a könyv — a kutatás, a tanulás, a nemesség szórakozás forrása — ma már mindenkinék rendelkezésére áll az Országos Széchényi Könyvtártól a kis falusi könyvtárakig. A nagy magyar könyvtáralapítók emlékeit azonban halás tisztelettel őrzik meg az utókor.

GALAMBOS FERENC